

TAYYİMEKÂN VE TAYYİZAMAN BAĞLAMINDA LADIKLI AHMET AĞA İLE İLGİLİ EFSANELERİN ÇÖZÜMLENMESİ

The Analysis of the Miracles about Ladikli Ahmet Ağa in the Context of Replacement of Place and Time

Yrd. Doç. Dr. Sinan GÖNEN*

ÖZET

Bu makalede, Konya iline bağlı Sarayönü ilçesinin Ladik kasabasında yaşamış olan, halk arasında Ladikli Ahmet Ağa olarak da bilinen Ahmet Elma'nın hayatı etrafında anlatılan tayyimekân ve tayyizaman konulu efsaneler ele alınmıştır. Ayrıca, bu efsaneler Anadolu'da anlatılan benzerleriyle birlikte değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Zaman ve mekân değişimi, Ahmet Ağa, efsane.

ABSTRACT

This article has discussed the miracles of the replacement of time and place told around the life of Ahmet Elma who was also known as Ladikli Ahmet Ağa and who lived in Ladik town of Sarayönü village in Konya. Moreover, these miracles have been handled with their similar ones in Anatolia.

Key Words

The replacement of time and place, Ahmet Ağa, legends.

Giriş

Anonim halk edebiyatı türlerinden olan efsaneler dinî inandırıcı özelliğe sahip nesir şeklindeki anlatımlar olup bunlar içerisinde, tayyimekân ve tayyizaman ile ilgili efsaneler de ayrı bir alanı oluşturur.

Sözlüklerde, mekânı ve *zamanı at-larcasına geçme* olarak açıklanan tayyimekân ve tayyizaman kavramları, genellikle efsane metinlerinde kahramanın zaman ve mekân değiştirmesi, bir yerden bir yere zaman sınırlaması olmadan gidip gelmesi şeklinde karşımıza çıkar (Devellioğlu 2004: 1042).

Efsaneler içerisinde ele alarak değerlendirdiğimiz bu durum olağanüstülüklerle örülüdür. Anadolu'nun birçok bölgesinde anlatılan konumuzla ilgili efsanelere burada, hâlen de anlatılmakta olan Ladikli Ahmet Ağa'nın hayatından

iki örnek vererek değerlendirmeye çalışacağız. Anadolu'nun diğer yörelerinde konumuzla ilgili anlatılan efsanelerle de yeri geldikçe karşılaştırmalarda bulunulacaktır.

Ahmet Elma (Ahmet Ağa)'nın Hayatı:

Konya'nın Sarayönü ilçesine bağlı Ladik kasabasında 1304 (1888) tarihinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mehmet, annesinin adı ise Emine olup iki erkek ve bir kız kardeşi vardır.

Soyadı Kanunu'ndan sonra Elma soyadını seçmiştir. Okuryazar olmayan Ahmet Elma, aynı zamanda İstiklal Savaşı gazisidir. Kanal harekâtında İngilizlere karşı savaşırken yaralanmış, 26 yıl askerlik yapmıştır. Vatanın kurtuluşundan sonra Ladik'e dönerek hayvancılık ve tarımla geçimini sağlamıştır (Elma-Kaya 2006: 16-20).

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya. sgonen@selcuk.edu.tr

Halk arasında uzun süre çobanlık yaptığı için Çoban Ahmet ya da Ladikli Ahmet Ağa olarak bilinmiştir.

8 Haziran 1969 perşembe günü vefat etmiştir. Mezarı Ladik'tedir.

Hakkındaki yayınlar:

1. *Âşık Ahmet Hüdâî'nin Tuluî Sözleri (Kısım I)*, İstanbul 1942.

2. Osman Karabulut, *Üveysi Veli Lâdikli Hacı Ahmet Ağa*, Konya 1993.

3. Mustafa Özdamar, *Lâdikli Ahmed Ağa*, İstanbul 1997.

4. Mehmet Göçerçi-H. Halis Kestane, *Lâdikli Hacı Ahmed Ağa Hazretlerinin Hayatı / Divan-ı Hüdâî*, Konya 2001.

5. Ahmet Elma-Erhan Kaya, *Lâdikli Âşık Ahmet Hüdâî (Hayatı, Menkıbeleri ve Şiirleri)*, Konya 2006.

6. Mehmet Ali Uz, *Bir Gazi Veli Lâdikli Hacı Ahmet Ağa*, Konya 2006.

Efsanelerde Tayyimekân ve Tayyizaman Motifi

Efsanelerimizde, tayyimekân ve tayyizaman içinde bulunan kahramanları, daha çok efendisi ya da ağası hacta iken, ona çeşitli yiyecekler götürürken görürüz. Örneğin, Şeyh Bilecen ve Memik Dede ile ilgili anlatılan efsanelerde bu durum vardır.

Şeyh Bilecen; Gaziantep ilinin Oğuzeli ilçesine bağlı, eski adı Şıhbilecen olan bugün ise Arslanlı olarak adlandırılan köyde yaşamıştır. O, köyün zenginlerinden bir ağanın yanında çalışırken yılın birinde ağası hacca gider. Ağası hactayken eşi ağanın çok sevdiği yemek olan içli köfte yapar. Eşinin de orada olmasını arzu ettiği sırada Şeyh Bilecen içli köfteleri bir mendilin içine sararak hactaki ağasına ulaştırır.

Hac dönüşü ağanın elini öpmeye gelen köylülere ağa, Şeyh Bilecen'i göstererek onun elini öpmelerinin daha doğru olacağını söyler. O sırada Şeyh Bilecen kaybolur (Sakaoğlu 2003: 126-127).

Yine, Memik Dede de Gaziantep'in köylerinden birinde, köyün zenginlerinden birinin yanında çalışırken ağası hacca gider. Ağa hactayken, ailesi ağanın çok sevdiği yemek olan içli köfteyi yaparlar. Ağanın da olmasını arzu ettikleri sırada Memik Dede bir tabakla içli köfteyi alır ve biraz sonra boş tabakla geri döner. Ağa hactan döndükten sonra tarlada çalışan Memik Dede'nin elini öpmeye yakınlarıyla beraber gittiğinde Memik Dede elindeki değnek ile yere vurur ve kaybolur (Turgay-Turgay 1973: 458-459'dan Sakaoğlu 1997: 188).

Yukarıda özetlerini verdiğimiz efsanelerin yanında, aşağıdaki kahramanlar da ağaları hactayken ona yiyecekler götürürler: Karşlı Keloğlan (helva); Kağızman'dan Hacı Kağızman (helva); Erzurum'dan Ahmet Baba (helva); Tunceli'den Munzur Baba (helva), Orta Anadolu'dan Hacı İbrahim Devletli (yemek) ve Yuanis (pilav ya da mantı); Koçarlı'dan Bilal Dede (helva); Sungurlu'dan Ali Baz (helva) (Sakaoğlu 1980: 26; 1997: 183-184).

Buradaki efsanelerimize bu yıl derlenen iki efsane metnimizi de eklememiz gerekecektir. Bu efsanemiz özetle şöyledir: Elbistan'ın Ozanya köyünde bir ağanın yanında Kıyan adında bir işçi çalışmaktadır. Yılın birinde ağa hacca gider. Ağa hactayken, eşi ağanın çok sevdiği köftelerden yapar ve Kıyan'la beraber yerlerken, "Keşke ağa da olsaydı." der. Bunun üzerine Kıyan köftelerden bir tabak alarak hactaki ağasının yanına götürür. Hac dönüşü ağa, kendini karşılayanlar arasında Kıyan'ı göremeyince eli öpülmesi gereken kişinin Kıyan olduğunu söyler. Kıyan'ı tarlada çalışırken bulurlar. Bunun üzerine Kıyan dağa doğru kaçarak ortadan kaybolur. Kıyan'ın kaçtığı dağa Kıyan Dağı adı verilir, civardaki

pınar ve tepe de bu adla anılır (Bozkurt 2007: 23).

Yine Kahramanmaraş'ta Hafız Ali ile ilgili anlatılan efsane de yukarıdaki efsanelerin bir varyantı konumundadır. Orada Hafız Ali'nin hanımı bayram günü içli köfte yapar ve askerde olan kardeşinin köfteleri çok sevdiğini düşünerek "Keşke o da olsaydı." der. Bunun üzere Hafız Ali köfteleri bir çanta ve tabak içerisinde kaynına götürür. Asker dönüşü eşi, kardeşinin yanında çantayı ve tabağını bulur (Bozkurt 2007: 78).

Yukarıdaki efsanelerin yanına Ladikli Ahmet Ağa ile ilgili olarak da anlatılan efsaneleri çok rahat koyabiliriz. Aşağıda tayyimekân ve tayyizaman motifli iki efsanenin özeti verilmiştir.

Ahmet Ağa ile ilgili anlatılan tayyimekân ve tayyizaman konulu efsaneler

Ladik'ten birisi senenin birinde hacca gidecektir. Ladikli Ahmet Ağa ile görüştüğünde kendisinden bir isteğinin olup olmadığını sorar. Ahmet Ağa da:

"İki gün sonra gel, sana bir kart vereceğim. İnşallah Mekke'ye gittiğinde Arafat'a çıkacaksın. Orada onuncu elektrik direğinin yanındaki çadıra varacaksın. Burada sana vereceğim kartı gösterdiğin zaman çadırın önündeki bekçi seni içeriye alacak."

Aradan zaman geçer. O köylü hacca gider. Köylü kartı yerine ulaştığında orada Ahmet Ağa'yı da görmüştür. Ama Ahmet Ağa o sene hacca gitmemiştir.

Hactan döner dönmez hemen Ahmet Ağa'nın yanına gelir ve:

"Sen, bu sene hacca gitmediğin hâlde senin o tarif ettiğin kartla girdiğim çadırın içinde seni gördüm. Bu ne hâldir?" deyince, Ahmet Ağa:

"Belki birisini bana benzetmişsin dir." diyerek olayı kapatır (Elma-Kaya 2006: 92-93).

İkinci efsanemiz ise şöyledir:

Bir gün çok sayıda misafir Ahmet Ağa'ya ziyarete gelir ve birkaç gün kalırlar. O dönem memleket harpten yeni çıkmış olduğundan hemen hemen herkes fakirdir, her yerde yokluk vardır.

O günlerde Ahmet Ağa'nın evinde de ekmek yapacak hiç un kalmaz. Akşam yemeğinde iyi kötü birkaç ekmekle idare edilir ama sabah sofrasına konacak hiç ekmek yoktur. O dönem bakkalda, fırında da ekmek satılmaz; ekmeği herkes kendi evinde, kendi fırınında yapar. Böyle zor şartlar içinde Ahmet Ağa, misafirlere un ve ekmek yapılması için buğday almaya, Sarayönü'nde bulunan daha önce buğdayını sattığı arkadaşına gider.

Arkadaşı, 'Senden aldığım buğdayın tamamını Akdoğan yaylasındaki falan adama verdim.' der. Ahmet Ağa oradan ayrılıp Akdoğan'a gider ve o adamı bulup buğdayı satın alır. Oradan aldığı buğdayları da Kadınhanı'ndaki su değirmenine götürüp öğütterek un yaptırır. Hemen değirmendeki unları Ladik'e getirir.

Hanımı gece tandırı yakıp gelen bu unlardan epeyce ekmek yapar ve ekmekleri sabahleyin misafirlere ikram ederler.

Bir gecede Ahmet Ağa; ekmekleri hazır etmek için Ladik, Sarayönü, Akdoğan, Kadınhanı ve tekrar Ladik arasında dolaşır (Elma-Kaya 2006: 80-81).

Sonuç

Anadolu'da genellikle veliler etrafında anlatılan efsanelerde karşımıza çıkan tayyimekân ve tayyizaman motifli efsaneler, yardımın amaç edinildiği olayları olağanüstülikle bütünleştirerek sunarlar. Buradaki yardım, bir savaşta Türk askerine olabileceği gibi yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi farklı farklı şekillerde de karşımıza çıkabilir.

Yukarıdaki efsaneler göz önüne alın-

dığında tayyimekân ve tayyizaman motifinin dört unsur etrafında toplandığını söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi bir isteğin yerine getirilmesidir. Daha önce Anadolu'dan derlenmiş efsanelerimizi makalemizin başında hatırlatmıştık. Bu efsanelerle birlikte Kahramanmaraş'taki Kıyan ve Hafız Ali'yle birlikte Ladikli Ahmet Ağa'yı da sayabiliriz. Zira efsane kahramanını, karşısındaki kişinin isteğini olağanüstü bir şekilde yerine getirirken görüyoruz.

İkinci olarak efsanelerde olağanüstü olarak hac yolculuğu karşımıza çıkmaktadır. Ladikli Ahmet Ağa ile ilgili ilk efsanemizde de aynı şey görülür. Tayyimekân ve tayyizaman motifli efsanelerin birçoğunda gidilen mekân olarak kutsal toprakların ve zaman olarak da hac döneminin seçilmesi dikkat çekicidir. Ama bu durumu efsanenin genel tanımı ile açıklayabiliriz. Zira efsaneler dinî içerikli inandırıcılık vasfı olan metinlerdir. Buradan hareketle hac dönemi ve kutsal toprakların karşımıza çıkması inandırıcılık özelliğinin pekiştirilmesine yardımcı olmaktadır. Böylece efsane ile tayyimekân ve tayyizaman motifi bütünleşmektedir.

Yine bir başka unsur efsanelerde yiyeceklerin kullanıldığını görüyoruz. Türk kültüründe yiyecek ya da bir başka adla nimet özel bir ilgiyle değer bulmuştur. Nimete saygısızlık yapanlar birçok efsanemizde de cezalandırılmıştır. Hatta öyle olmuştur ki, insanlar taşa, kayaya, kuşa, vb. dönüşmüşlerdir. Yiyeceklerin efsanelerde kullanılmasını bu bağlamda düşünmek gerekir. Ayrıca, genellikle kişilerin en sevdiği yiyeceklerin karşımıza çıkması gurbette olanları hatırlatmaya yardımcı olmaktadır.

Tayyizaman ve tayyimekân motifi içerisinde gördüğümüz kişinin bir veli olduğu olay gerçekleşikten sonra anla-

şılmaktadır. Efsanelerde düğümün çözümlenmesi sona saklanmıştır.

Genellikle; bir veli, bir yiyecek, hac mevsimi, kutsal topraklar ve ayrılıkla bütünleşerek anlatılan tayyizaman ve tayyimekân motifli efsaneler, efsane dünyamızın ayrı bir alanını oluştururken insanların inanma, kutsallık verme ya da yakıştırma ihtiyaçlarını doyuran bir malzeme olarak da kültürel ürünlere zenginlik katmaktadır.

KAYNAKLAR

Bozkurt, Seyfi (2007), *Kahramanmaraş Efsaneleri*, Konya. Yayınlanmamış lisans tezi.

Devellioğlu, Ferit (2004), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara.

Elma, Ahmet-Erhan Kaya (2006), *Lâdikli Âşık Ahmet Hüdâî (Hayatı, Menkıbeleri ve Şiirleri)*, Konya.

Göçerçi, Mehmet (2001), *Lâdikli Hacı Ahmed Ağa Hazretlerinin Hayatı / Divan-ı Hüdâî*, Konya.

Özdamar, Mustafa (1997), *Lâdikli Ahmed Ağa*, İstanbul.

Sakaoğlu, Saim (1980), *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara.

Sakaoğlu, Saim (1997), "Bir efsane, İki Tip, Bir Motif: Şeyh Bilecen ve Memik Dede Efsaneleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4, 181-189.

Sakaoğlu, Saim (2003), *101 Anadolu Efsanesi*, Ankara.

Turgay, Çiğdem-Atilla Turgay (1973), "Anadolu-Türk Efsaneleri Üzerinde Psiko-Sosyal Bir Çalışma", *VIII Milli Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Bilimsel Çalışmaları / Marmaris 1972*, İzmir, 458-459.